

Jože Ramovš

Slovenska Strategija dolgožive družbe

POVZETEK

Slovenska vlada je leta 2017 sprejela *Strategijo dolgožive družbe*.¹ Z njo naj bi začela pospešeno dohitevati četrto stoletni zaostanek Slovenije za državami EU pri reševanju demografskih nalog ob staranju prebivalstva. Prvi del članka umešča ta vladni dokument v slovensko situacijo in v svetovne razmere na področju staranja. Pogoj za družbeni razvoj v 21. st. je ustvarjalno reševanje štirih nalog: humana, finančno in kadrovska vzdržna dolgotrajna oskrba (1), zdravo staranje tretje generacije (2), uspešno gospodarstvo ob staranju zaposlenih (3) in usposabljanje vsega prebivalstva na *ново solidarnost med generacijami* (4). Drugi del članka povzema vsebino *Strategije dolgožive družbe*. Tretji del analizira tri njene odlike: stvaren prikaz stanja, jasne ekonomske in strukturne naloge ter dialoško odprtost. Zadnji del članka pa prikaže dve (samo)omejitvi sprejete *Strategije*: upošteva samo ekonomsko-materialne in strukturne dejavnike pri reševanju nalog ob staranju prebivalstva, izpušča pa antropološke vire, ki so bili odločilni pri reševanju vsake večje krizne naloge v skupnosti. Glede na to, da *Strategija* doslej ni imela velikega odmeva v slovenski strokovni, medijski in širši javnosti ter da Vlada še ni sprejela predvidenih akcijskih načrtov, želi članek pomagati pri dveh njenih izrecnih željah: pri ozaveščanju javnosti in njenem dopolnjevanju.

Ključne besede: razvojna strategija starajoče se družbe, Slovenija, demografske spremembe, staranje družbe, antropološki viri za reševanje krize

AVTOR

Dr. Jože Ramovš je antropolog in socialni delavec, predstojnik Inštituta Antona Trstenjaka za gerontologijo in medgeneracijsko sožitje. Na področjih sožitja in staranja dela štiri desetletja razvojno, raziskovalno in pedagoško; razvija antropohigiensko metodo skupinskega socialnega učenja za razvoj osebnosti in medčloveškega sožitja v neformalnih in formalnih socialnih mrežah. V bibliografski bazi COBISS ima nad tisoč člankov in drugih del, med njimi dvajset samostojnih knjig in osemnajst v soavtorstvu – s ponatisi in prevodi v tuje jezike okrog osemdeset knjižnih izdaj.

¹ Izraz: *dolgoživa družba*, ki se uveljavlja zadnja leta in ga je prevzela strategija, je evfemizem, ki namešča izraz *starajoča se družba*. Ne gre za to, da današnja družba že dolgo živi, kar besedna zveza *dolgoživa družba* jezikovno izraža, ampak za to, da je v današnji družbi toliko starih ljudi, kakor še nikdar doslej. Zaradi neozaveščenega staromrznštva (ageizma) to dejstvo vsepovsod zavijamo v olepševalne besede – tudi s prikupnim pojmom *dolgoživa družba*. Uradni angleški prevod dokumenta (*Active Ageing Strategy*) nima tega evfemizma.

ABSTRACT

Slovenian Active Ageing Strategy

In 2017, Slovenia adopted *Active Ageing Strategy* with the idea of catching up of Slovenia's 25 years lag behind other EU countries and keeping pace with them in addressing demographic challenges as the population ages. The first part of this government article places this document into Slovenian situation as well as in the global situation in the field of ageing. The requirement for development is the creative problem solving in the following areas: (1) humane, financial and personnel - sustainable long-term care, (2) healthy ageing of older persons, (3) a prosperous economy, taking into account ageing of the personnel and (4) training the whole population for new solidarity between generations. The second part of the article summarizes the content of the *Active Ageing Strategy*. The third part analyses three of its merits: a realistic overview of the situation, clear economic and structural tasks, and dialogical openness. The last part of the article shows three (self) limitations of the adopted *Strategy*: it considers only economic, material and structural factors in solving tasks in an ageing population, but excludes the anthropological resources that are crucial in solving any major crisis task in the community.

Considering that the Strategy has not raised any significant response in the Slovenian professional, media and general public so far, and that the Government has not yet adopted the envisaged action plans, the purpose of the article is to help with two of its explicit wishes: to raise public awareness and complement it.

Key words: development strategy of an ageing society, Slovenia, demographic change, ageing society, anthropological resources to solve the crisis

AUTHOR

Jože Ramovš, PhD, Head of Anton Trstenjak Institute of gerontology and intergenerational relations, is an anthropologist and social worker. On the fields of gerontology and intergenerational relations he has worked for over four decades in research, development and pedagogics. He develops anthropohygiene and in-groups social learning method for personality development, creation of human relations and coexistence in informal and formal social networks. In his bibliography there are over thousand articles and fourty books, counting reprints and translations there are around eighty books.

Slovenska vladna *Strategija dolgožive družbe* je stara dve leti (Vlada RS in dr., 2017). O njej je bilo po sprejemu veliko govora v strokovni, politični in medijski javnosti, med drugim je bil tudi posvet na SAZU (2018), nakar je njen odmev potihnil. Konkretizirali jo bodo akcijski načrti, ki pa še niso bili sprejeti.

Letos jeseni je nacionalno finančno razsodišče ugotovilo hude nepravilnosti vlade in njenih resorjev na področju dolgotrajne oskrbe, kar je v politiki in v

medijski javnosti sprožilo nov val razpravljanja o staranju. Ta in podobni prejšnji valovi javne pozornosti staranju slovenskega prebivalstva so potekali pretežno s problemskega vidika; v njih skoraj ni zaznati stvarnih strateških razprav o možnostih za razvoj v času demografskega staranja, ki bo glavna družbena stalnica 21. stoletja.

Splošno znano je dejstvo, da pri vzpostavljanju sodobnega sistema dolgotrajne oskrbe Slovenija zaostaja četrto stoletje za Evropo. Vzpostavljanje sodobnega sistema integrirane dolgotrajne oskrbe so evropske vlade reševale kot prvo od demografskih nalog 21. stoletja. Slovenska vlada tudi pri vzpostavljanju novih programov za zdravo staranje, pri prilagajanju gospodarstva na staranje zaposlenih ter pri vzgoji vsega prebivalstva za *ново solidarnost med generacijami* (Svet EU, 2005) ne sledi evropskim sosedom. Vito Flaker je v obsežnem intervjuju govoril o deinstitucionalizaciji, ki je bistveni vidik sodobne integrirane dolgotrajne oskrbe, in primerjal priložnostne korake pri tem kolcanju (Lukič, 2019) – ta prisposoda dobro ponazarja celotno slovensko politično delovanje na področju demografske problematike.

Širši razmislek ob sprejeti slovenski vladni *Strategiji dolgožive družbe* je torej akutna strokovna gerontološka naloga.

1 SLOVENSKE RAZMERE

Vrednost in meje slovenske *Strategije dolgožive družbe* je smiselno pogledati v vsebinsko širši in časovno daljši perspektivi, kakor ga daje sam dokument.

Eden od ustreznih vsebinskih okvirov za dojetje in reševanje sedanje in prihajajoče situacije staranja prebivalstva je razdelitev v štiri med seboj neločljivo povezane demografske naloge, ki se v 21. stoletju postavljajo vsaki državi in svetovni skupnosti kot prioriteta. Te naloge so:

- 1. humana, finančno in kadrovska vzdržna dolgotrajna oskrba** bolnih, invalidnih in starostno onemoglih ljudi; danes jo potrebuje 4 % prebivalstva (v Sloveniji je to okrog 80.000 ljudi), v prihodnje se bo ta delež povečal na 10 % prebivalstva in več (v Sloveniji torej na 200.000 ljudi);
- 2. zdravo staranje samostojnega dela tretje generacije**, ki danes šteje okrog 20 % prebivalstva in se tudi večja ob upokojevanju v povojnih dveh desetletjih rojene (baby boom) generacije;
- 3. gospodarsko vzdržen razvoj ob staranju zaposlenih**; delež prebivalcev v zaposlitveni starosti od 20 do 64 let se bo zmanjšal iz današnjih dveh tretjin na manj kakor polovico prebivalcev;
- 4. učenje vsega prebivalstva za novo, po-tradicionalno solidarnost med ljudmi** – še posebej med mlado, srednjo in tretjo generacijo.

Te štiri današnje demografske naloge bolj ali manj direktno in uravnoteženo poudarjajo vsi strateški demografski dokumenti od Madridske konference

Združenih narodov leta 2002 (Madridska konferenca, 2002). Jasno diagnozo in pronicljivo terapijo stanja je dal dokument EU o odzivu na demografske spremembe (Svet EU, 2005), katerega uvodni stavek je informacija brez leporečja, da se Evropa nahaja *pred demografskimi spremembami, ki so po teži in obsegu brez primere*, razvojni odgovor na ta epohalni izziv pa je razviti *novu solidarnost med generacijami*, ki bo odgovarjala današnjim življenjskim razmeram.

Slovenska *Strategija dolgožive družbe* odgovarja bolj na drugo in tretjo od navedenih štirih nalog. Za prvo, zlasti pa za četrto nalogo ne vsebuje ne stvarne vizije ne mehanizmov za uresničitev; ti dve nalogi sta zgolj z ekonomskimi mehanizmi še veliko manj obvladljivi kakor druga in tretja.

Sprejeto *Strategijo dolgožive družbe* razumemo bolje iz širše časovne perspektive slovenskega razvoja na tem področju v polpreteklem obdobju pred in po državni osamosvojitvi.

Pred osamosvojitvijo ni bilo še čutiti demografskih sprememb, medgeneracijska solidarnost je tedaj potekala po še delujočih tradicionalnih vzorcih družinske oskrbe in vzgoje ter po administrativnih in zaposlitvenih mehanizmih socialistične socialne države. Od zgoraj navedenih štirih nalog je bila po drugi svetovni vojni problematična samo dolgotrajna oskrba, ki jo je med leti 1968 in 1984 genialni in politično prodorni starosta slovenske gerontologije, dr. Bojan Accetto, dvignil iz zaostalega hiralniškega modela na tedaj sodobno svetovno raven (Accetto, 2006).

V 90-ih letih so evropske države skrbno oblikovale svoje nacionalne sisteme in sprejemali zakone o dolgotrajni oskrbi. Slovenska vlada je glede tega tedaj naredila usodno napako: ko so drugi povezovali vladna resorja za zdravstveno in socialno varstvo, ker je to pogoj za delovanje sodobne dolgotrajne oskrbe, so v Sloveniji do tedaj skupno ministrstvo razdvojili. Očitne krize zdravstvenega sistema, domov za stare ljudi, oskrbe na domu in centrov za socialno delo kažejo, da od tedaj obe področji usodno nazadujeta. Svetovna zdravstvena organizacija je v svoji ustavi leta 1948 postavila opredelitev zdravja, ki je sprožila največji porast zdravja v zgodovini človeštva; po njej je zdravje eno samo in ima svoj telesni, duševni in socialni vidik (WHO, 2005). Če ima danes država ločene upravne resorje za preventivno krepitev zdravja ter za kurativno reševanje telesnih ali duševnih bolezni in socialne odvisnosti pri opravljanju vsakdanjih opravil, to povzroča finančno in kadrovsko nevzdržen zdravstveni in socialno varstveni sistem, predvsem pa se njuno delovanje izrojeva v gole socialne in zdravstvene storitve brez človeškega odnosa.

Sodoben integriran sistem dolgotrajne oskrbe (Ramovš, 2020) so evropske države razvijale in vzpostavljale pred četrto stoletja kot prvo od štirih demografskih nalog. Politični razlog za to so bile akutne vsakdanje potrebe v skupnosti ob večanju potreb po oskrbi in vse večjih pričakovanjih ljudi po kakovostni oskrbi. Globlji razvojni razlog, da brez rešitve te demografske naloge ni možno

reševati nobene od ostalih treh, pa je dejstvo, da socialni kapital tradicionalne motivacije za medčloveško solidarnost naglo kopni, medtem ko novo solidarnost lahko razvijamo samo z zavestno prakso, ko redno pomagamo nekemu, ki sam ne more poskrbeti zase. Povečane potrebe po dolgotrajni oskrbi so torej za današnjega človeka nenadomestljivo učno polje, da lahko v sodobnih razmerah razvija temeljno človeško zmožnost solidarnosti, sočutja, empatije, uživanja in sodoživljanja z drugimi, saj je ta zmožnost pogoj za vsako pristno komuniciranje in sodelovanje v družini, službi in družbi. Da to učno polje v skupnosti danes deluje, omogoči sodoben sistem integrirane dolgotrajne oskrbe, ki je organiziran tako, da ob tem, ko rešuje akutne potrebe ranljivega prebivalstva po oskrbi in negi, omogoča vsemu prebivalstvu učenje sodobne, po-tradicionalne solidarnosti.

V Sloveniji so posamezniki v vladi in državni upravi že takoj po letu 2000 izražali voljo za vzpostavitev sodobnega sistema dolgotrajne oskrbe. Leta 2010 je bil predlog tega zakona v javni razpravi in jeseni 2017 spet (Predlog zakona, 2017). Vsak od njiju je imel nekaj prednosti in nekaj usodnih pomanjkljivosti, zato smo ju kot stroka odločno podprli in enako odločno zahtevali odpravo glavnih anomalij v njima (Izjava, 2010; Izjava, 2017). Nobeden od teh dveh zakonskih predlogov pa v procesu priprave ni prispel do stopnje sprejemanja v parlamentu.

Na deklarativni politični ravni smo pri odzivanju na demografske spremembe evropskim sosedom sledili s svojimi strateškimi dokumenti. Leta 1997 je Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve sprejelo *Program razvoja varstva starejših oseb na področju socialnega varstva v Sloveniji do leta 2005*, leta 2006 pa je sprejela Vlada RS *Strategijo varstva starejših do leta 2010 – solidarnost, sožitje in kakovostno staranje prebivalstva* (RS, 2007). Ta razvojni dokument je povsem odgovarjal znanstvenim spoznanjem in bil na ravni evropskih političnih usmeritev. Njegova odlika je, da je vključeval trinajst politično-upravnih resorjev, ki s svojo usmerjenostjo in delovanjem krojijo v državi razmere za kakovost staranja, dolgotrajne oskrbe in medgeneracijskega sožitja: delo, zaposlovanje, pokojninsko zavarovanje, dolgotrajna oskrba, socialno varstvo, družina, zdravstveno varstvo, vzgoja in šolstvo, kultura in informiranje, znanost in raziskovanje, stanovanjska politika in prostorsko planiranje, promet ter osebna in druga varnost starih ljudi. Slabost tega in drugih političnih dokumentov na tem področju pa je bila, da slovenska vlada ni poskrbela za njegovo prednostno uresničevanje v praksi.

Kljub političnemu zaostajanju Slovenije za evropskimi sosedi pri reševanju demografskih nalog pa se življenje in sožitje razvija naprej. Primere zelo dobre prakse pri reševanju sodobnih demografskih nalog najdemo lahko v kakem domu za stare ljudi, nevladnem programu za zdravo staranje, v zavzetem prilagajanju kakega podjetja ali ustanove na staranje zaposlenih ipd. Izjemen

napredek na tem področju se vidi tudi v tem, da je bilo v teh letih v Sloveniji organiziranih veliko več strokovnih in družbenih dogodkov na temo staranja in medgeneracijskega sožitja kakor prej vsa leta skupaj. Samo gerontološko-medgeneracijska revija *Kakovostna starost* je objavila nad 500 daljših člankov o dolgotrajni oskrbi.

V teh razmerah je 2017 Urad RS za makroekonomske analize in razvoj pripravil, Vlada RS pa sprejela *Strategijo dolgožive družbe*.

2 VSEBINA STRATEGIJE

Strategija dolgožive družbe obsega 66 strani. Kratkemu uvodu sledijo tri poglavja. Prvo utemeljuje izdelavo in sprejem strategije, drugo navaja izhodišča zanjo. Tretje poglavje je v naslovu in vsebini posvečeno sami strategiji dolgožive družbe. Zajema dve tretjini celotnega dokumenta in je razčlenjeno v sedem podpoglavij; peto med njimi govori o štirih usmeritvah strategije dolgožive družbe in obsega skoraj polovico celotnega besedila tega dokumenta. *Strategija* je izšla v slovenščini in angleščini kot brošura in v spletni izdaji (Vlada RS in dr., 2017). Preleteli bomo njeno vsebino in navedli nekaj njenih poudarkov.

Uvod (str. 5-7) na dobrih dveh straneh jedrnato povzema dejstva starajoče se družbe v Sloveniji. Poudari, da *moramo temu prilagoditi obstoječe sisteme in ureditve ter tako izkoristiti zmogljivosti spremenjene starostne strukture*. Prilagoditve so potrebne *na številnih področjih: trgu dela, izobraževanju in usposabljanju, ureditvi sistemov socialne zaščite, bivalnem in delovnem okolju, na področju civilnega in političnega udejstvovanja*. Poudari, da prinaša *nove paradigme in vizije ter predloge možnih usmeritev* ter da s tem Slovenija sledi mednarodnim dokumentom in pobudam odzivanja na demografske spremembe, h katerim je pristopila; omenja ključnega: *Madridski mednarodni akcijski načrt o staranju*.

Strategija dolgožive družbe je oblikovana na konceptu aktivnega staranja. Poleg aktivnosti in ustvarjalnosti v vseh življenjskih obdobjih in skrbi za zdravje poударja medgeneracijsko sodelovanje in solidarnost ter zavedanje, da so pravice enake za vse ljudi, ne glede na starost.

Vsebinsko usmeritev potrebnih prilagoditev in sprememb pokaže v štirih sklopih (stebrih): 1. trg dela in izobraževanja, 2. samostojno, zdravo in varno življenje vseh generacij, 3. vključenost v družbo, 4. oblikovanje okolja za aktivnost v celotnem življenjskem obdobju.

Sledi poudarek, da je za uresničevanje tega ključno troje: *zavedanje širše javnosti in vsakega posameznika o pomenu predlaganih sprememb in osnovnega soglasja, torej temeljito informiranje, učinkovit dialog med vsemi deležniki* ter njihova dejanska *vključenost* pri izvajanju. V tem se ujema z zgodovinskimi ugotovitvami o razvoju in padcih raznih skupnosti, ki kažejo, da še tako lepi politični načrti, ki tega trojega ne uresničijo v praksi, odidejo v zgodovino kriz kot seznam želja.

Tvorci *Strategije dolgožive družbe* se zavedajo te nevarnosti, zato v zadnji tretjini Uvoda govorijo o akcijskih načrtih, o sistematičnem spremljanju uresničevanja (s poudarkom na mednarodno primerljivem sistemu kazalnikov indeksa aktivnega staranja) in sprotnem dopolnjevanju razvojne strategije družbe z vidika staranja prebivalstva in njene ostale dinamike.

Zakaj strategija dolgožive družbe je naslov 1. poglavja (str. 9-13). Grafično in z besedami pokaže spreminjanje številčnega razmerja med generacijami v prihodnjih desetletjih: delež prebivalstva v starosti med 20 in 64 let se bo zmanjševal iz dveh tretjin prebivalstva na polovico, delež starejših od 65 let se bo večal iz manj ko 20 na 30 odstotkov celotnega prebivalstva. Daljšanje življenja in spremenjena starostna struktura prebivalstva zahtevata spremembe in nove rešitve. Strategija jih predvideva zlasti v ozaveščenosti o teh spremembah, v novem pojmovanju življenjskega cikla z vseživljenjskim učenjem in vseživljenjsko aktivnostjo, v spremembi stališča, da je staranje prebivalstva zgolj družbeno breme, starejša generacija pa le pasivni prejemnik različnih oblik »pomoči in podpore socialne države.« Neustrezne so zlasti dosedanje rešitve na trgu dela, na področju izobraževanja in sistemov socialne zaščite. Gospodarska uspešnost je pogoj za vsa druga področja delovanja države, za primanjkljaj ljudi na trgu dela dokument predvideva sistematično politiko konstantnega priseljevanja in integracije priseljencev ob vseh drugih ukrepih družinske politike, vračanja izseljenih državljanov Slovenije, lažjega dostopa do stanovanj ipd. Razvoj modela sedanje slovenske socialne države, ki temelji pretežno za sistemu obveznih socialnih zavarovanj in že zdaj zahteva obsežen transfer iz proračuna, je zahtevna naloga države ob staranju prebivalstva; poleg vzdržnega pokojninskega sistema obsega vrsto nalog: prilagajanje prometnih struktur, bivališč, zdravstva, dolgotrajne oskrbe ... Eden od bistvenih dejavnikov pri njihovem reševanju je tehnološki napredek ter digitalizacija in robotizacija storitev na vseh teh področjih in v proizvodnji.

Poglavje povzema odgovor na vprašanje, zakaj je potrebna državna *Strategija dolgožive družbe* v tri poudarke (str. 13):

- *da sedanji mladi in srednji generaciji zagotovimo dohodkovno in materialno varnost ob prehodu med starejše ter znanja in veščine za ta prehod;*
- *da vsem zagotovimo kakovostno staranje in starejšim čim večjo in dlje trajajočo neodvisnost;*
- *da z medgeneracijskim sodelovanjem izkoristimo ogromne zmožnosti znanja in izkušenj vseh generacij.*

Naslov 2. poglavja je **Razvojna izhodišča** (str. 15-22). Njegova podlaga je analiza *Demografske spremembe ter njihove ekonomske in socialne posledice*, ki jo je prav tako izdelal Urad za makroekonomske analize in razvoj (UMAR, 2016); ta analiza je kot priloga sestavni del *Strategije*. Proces staranja prebivalstva do leta 2060 bo v Sloveniji intenzivnejši kakor v drugih državah EU. Strategija navede

in v kratkih podpoglavjih obdela štiri področja, na katerih se bodo spremembe odražale.

2.1 Trg dela in izobraževanje. Število domačih delovno sposobnih ljudi se bo v Sloveniji zelo zmanjšalo tudi, če upoštevamo vse delovno sposobne v starosti od 20. do 89. leta; število delovno sposobnih v starosti med 20 in 64 let pa bo od leta 2013 do 2059 upadlo za pol milijona ljudi – iz 1,3 na 0,8 milijona. Drugi bistveni podatek je, da je v Sloveniji stopnja aktivnosti odraslih (30-54 let) med višjimi v EU, mladih in starejših pa podpovprečna; pri mladih zaradi nadpovprečne stopnje vključenosti v izobraževanje in poznega vstopanja v zaposlitev, pri starejših od 55 let zaradi zgodnjega upokojevanja.

Prvo razvojno izhodišče torej usmerja Slovenijo v reševanje nalog za vzdržno gospodarstvo ob staranju zaposlenih. Na Inštitutu Antona Trstenjaka smo za te zahtevne naloge razvili modele za izdelavo strategije podjetja ob staranju zaposlenih, za usposabljanje vodstva v menedžmentu kakovostnega sodelovanja med mlajšimi in starejšimi delavci ter za usposabljanje nad 50 let starih delavcev (Ramovš, 2017; 2019).

2.2 Javni izdatki za sisteme socialne zaščite. Sedanji javni izdatki za financiranje sistemov socialne zaščite naj bi v Sloveniji iz slabih 19 % leta 2013 narasli do leta 2060 na četrtno BDP. Izdatki za pokojnine se bodo pri nas najbolj povečali med vsemi državami EU. Tudi zdravstvene storitve in storitve dolgotrajne oskrbe se bodo zelo povečale.

Drugo razvojno izhodišče torej usmerja slovensko vlado ob nadaljnjem prilagajanju pokojninskega sistema zlasti na ureditev zdravstvenega sistema in na vzpostavitev enovitega sodobnega sistema dolgotrajne oskrbe na osnovi izkušenj drugih evropskih držav.

2.3 Vključenost starejših v družbo. To razvojno izhodišče navaja podatke, da so zlasti starejše ženske v Sloveniji zelo izpostavljene revščini in da je delež starejših, ki niso vključeni v nobene aktivnosti v društvih, nadpovprečno velik; omenja tudi nasilje nad starejšimi ljudmi. Za vključevanje starejših v družbo je prostovoljstvo, ki ga navaja, pomembna možnost, ne pa edina.

2.4 Pogoji za samostojno življenje starejših (kakovost življenja starejših). V zadnjem – četrtem izhodišče navaja dokument pomembne podatke o rizičnih vidikih za življenje v starosti: slabo prilagojena stanovanja in hiše (v primerjavi z EU imamo nadpovprečno lastniških), večja se delež ljudi, ki živijo sami (samovalcev), nizka je stanovanjska mobilnost, z večanjem deleža starih ljudi z značilnimi starostnimi boleznimi se manjša njihova samostojnost ter večajo stroški zdravstva in sociale.

Okvir 1: Starostni profil dohodka iz dela in potrošnje. Sliki 5 in 6 (str. 21) predstavljata delovno aktivnost prebivalstva, to je leta, ko ljudje v povprečju več proizvedejo kakor porabijo. Zaradi pozne zaposlitve in zgodnjega upokojevanja je to obdobje leta 2012 znašalo le 32 let, kar je 7 let manj kakor leta 1983, medtem

ko se je v tem času pričakovana življenjska doba za več kakor 8 let podaljšala. Ta podatek kaže na izjemno veliko obremenjenost delovno aktivnega prebivalstva med 26. in 57. letom starosti.

2.5 Indeks aktivnega staranja, ki je sestavljen iz kazalnikov s področja (1) zaposlenosti, (2) vključenosti v družbo, (3) zmogljivosti za aktivno staranje in (4) samostojnega življenja, je za Slovenijo med EU28 na 23. mestu (skupni indeks SLO je 30, EU28 skoraj je 35); nad povprečjem (9. mesto) smo po samostojnem življenju starejših, pri ostalih treh smo pod povprečjem, po zaposlenosti pa na zadnjem mestu.

3. poglavje, Strategija dolgožive družbe (str. 23-62), ima isti naslov kakor celoten dokument. Na treh uvodnih straneh opredeli, da jo sestavljajo vizija in cilji pri oblikovanju odgovorov na izzive staranja družbe ter strateške usmeritve in cilji delovanja – te pa omeji na štiri področja, ki jim sledi skozi ves dokument. Izhaja iz novega koncepta aktivnega staranja: *da bi posameznik v vseh življenjskih obdobjih, tudi v starosti, živel aktivno, zdravo, neodvisno in varno, v medgeneracijskem sožitju ter polno užival svoje pravice.* (str. 23)

Okvir 2: Ustvarjalnost v dolgoživi družbi pojasnjuje bistveni pogoj za aktivno staranje. Ustvarjalnost opredeli kot *povezovanje različnih idej v nove rešitve in njihovo uresničevanje* (str. 24). Njen rezultat so inovacije. Poudari, da je ustvarjalnost v vsakem človeku, njen razcvet pa je odvisen od ustvarjalne kulture, odprtosti za raznolikost in od znanja. V dolgoživi družbi se krepijo možnosti in potrebe po medgeneracijskem prenosu znanja, zlasti digitalno tehnološkega in informacijsko-komunikacijskega.

3.1 Vizija Strategije dolgožive družbe. Celotna vsebina tega naslova obsega le štiri vrstice. Ker vizija pri vsakem projektu določa njegovo usmeritev, obseg in doseg, jo navajamo v celoti: *Družba in sistemi, ki bodo v spremenjenih demografskih razmerah vsem zagotavljali blaginjo in kakovostno življenje. Poudarjeni so medgeneracijsko sodelovanje in udejstvovanje vseh generacij v družbi ter zavedanje pomena kakovostnega staranja* (str. 26). Ta opredelitev vizije je napisana v krepkem tisku. Vlada RS torej daje pri reševanju nalog ob staranju prebivalstva temeljni pomen družbi in njenim sistemom – omejuje se na ti dve področji.

3.2 Razvojni cilji Strategije dolgožive družbe. Izhajajoč iz navedene vizije opredeljuje *Strategija* tri cilje: *1. Blaginja vseh generacij ter dostojno in varno bivanje v domačem okolju z upoštevanjem visoke ravni človeških pravic; 2. Vključenost vseh generacij v ekonomsko, družbeno, socialno in kulturno življenje v skladu z njihovimi željami in potrebami ter medgeneracijsko sožitje; 3. Ohranjanje in izboljšanje telesnega in duševnega zdravja ljudi vseh starosti* (str. 26). Kazalnik, s katerim bo Slovenija merila uresničevanje teh ciljev, je prej navedeni indeks aktivnega staranja.

Okvir 3: Blaginja in gospodarska razvitost. *Strategija* v besedilu in grafu kaže, da je uspešno delujoče gospodarstvo pomemben dejavnik pri oblikovanju odgovorov na izzive dolgožive družbe.

3.3 Trendi v širšem okolju, ki vplivajo na oblikovanje Strategije dolgožive družbe. Na petih straneh (28-32) so v besedilu in slikah prikazani »megatrendi«, ki daljnosežno vplivajo na življenje posameznika, gospodarstva, družbe in kulture, zato jih je nujno upoštevati pri reševanju nalog staranja prebivalstva. Samo *spremi-njanje starostne strukture prebivalstva* (1) je prvi megatrend. Kot naslednja ključna megatrenda razčlenjuje dokument *tehnološki razvoj* (2) in *digitalizacijo družbe* (3), ki sta pomembna dejavnika za rešitve tudi pri storitvah zdravstva in integrirane dolgotrajne oskrbe; pri njej se briše meja med zdravstveni in socialnimi storitva-mi, dokument jo smatra za čedalje pomembnejšo. O zdravstvenem in socialnem sistemu pa pravi, da bosta *lahko dolgoročno vzdržna samo, če bomo del klasičnih storitev nadomestili z elektronskimi storitvami e-zdravja in e-oskrbe* (str. 29). Za tehnološke dosežke in digitalno informacijsko-komunikacijsko tehnologijo navaja dokument v preglednih tabelah, katere možnosti nudijo na področju strateškega reševanja nalog starajoče se družbe; prav tako pa navede tveganja in nevarnosti na področju razvoja teh dveh megatrendov. Pomemben novi trend je razumevanje delovnega življenjskega cikla (4): dosedanja toga delitev vlog v mladosti (šolanje in vzgoja), srednjih letih (statična zaposlitev za nedoločen čas na istem delovnem mestu) in starosti (upokojenost in prosti čas) se dopolnjuje v nov dinamični model vseživljenjskega učenja in dela (vključno z dinamičnimi oblikami zaposlenosti) in osebnostnega razvoja v svobodno izbranih neprofitnih dejavnostih.

3.4 Stebri Strategije dolgožive družbe. V dokumentu so od tu dalje usmeritve, ki so razdeljene v štiri stebre: 1. *Trg dela in izobraževanje*; 2. *Samostojno, zdravo in varno življenje vseh generacij*; 3. *Vključenost v družbo*; 4. *Oblikovanje okolja za aktivno staranje*. Shematični prikaz na str. 34 povzame v sliki celoten dokument: stavba v obliki trikotnika ima osnovo iz navedenih štirih stebrov, središče so trije cilji strategije, vrh trikotnika je vizija *Strategije*, obe stranici trikotnika pa kažeta tehnološka in druga metodična sredstva za strateški razvoj slovenske družbe v prihodnjih desetletjih ob staranju avtohtonega prebivalstva.

3.5 Usmeritve Strategije dolgožive družbe so konkretizirana vsebina, ki se razteza skoraj do konca dokumenta (str. 35-60). Strukturirana je po štirih stebrih. Pri vsakem je najprej opisana njegova vsebina, pri nekaterih ob raziskovalnih podatkih. Nato se vrstijo naslovi prednostnih usmeritev s kratko razlago. Vsaka prednostna usmeritev se zaključi z vrsto konkretnih usmeritev v alinejah (veči-noma kakih pet), ki so v osenčenem okvirju. Nekatero od teh usmeritev so zelo konkretne in aktualne, druge so splošne in potrebujejo za konkretizacijo po-drobnejše usmeritve v predvidenih akcijskih načrtih. Ker je dokument dostopen, besedilo pa kratko in strnjeno, tukaj ne bomo vsega povzemali, ampak le navedli ob vsakem od štirih stebrov njegove glavne razvojne usmeritve in za ilustracijo kak usmeritveni poudarek.

3.5.1 Trg dela (delovna aktivnost) in izobraževanje. Ta steber vsebuje pet glavnih usmeritev: zagotavljanje zadostne delovne sile (1), prilagoditev delovnih

mest in delovnega časa (2), medgeneracijski prenos znanja in spodbujanje ustvarjalnosti na delovnem mestu (3), dostop do izobraževanja in usposabljanja (4) ter nove možnosti za razvoj delovnih mest (5). Pri tej zadnji usmeritvi ima pomembne konkretne poudarke za ureditev sodobne dolgotrajne oskrbe: *prilagodljive oblike, prilagajanje lokalnim razmeram, večja podpora delovanju nevladnih organizacij, javno-zasebno partnerstvo, socialno podjetništvo in razvijanje formalnih in neformalnih izobraževalnih programov za izvajanje socialnovarstvenih storitev* (str. 39-40).

3.5.2 Samostojno, zdravo in varno življenje vseh generacij. Ta steber navaja tri pogoje za samostojno, zdravo in dostojno življenje vseh generacij: ekonomsko aktivnost, ki zagotavlja dohodkovno varnost, zdravstvene razmere in sisteme socialne zaščite. Usmeritve so razdeljene v tri skupine. V prvi so zbrane usmeritve za: spodbujanje zdravega načina življenja (1), zmanjševanje neenakosti v zdravju (2) in preprečevanje oviranosti (3) – ta usmeritev poudarja tudi preprečevanje padcev, zgodnjo rehabilitacijo in dolgotrajno oskrbo v domačem okolju. Druga skupina usmeritev obsega sisteme socialne zaščite: naloge teh sistemov (1), njihovo financiranje (2), pokojninski sistem in dostojni dohodki v starosti (3), zdravstveni sistem in sistem dolgotrajne oskrbe (4). Pri dolgotrajni oskrbi predvideva enoten javni vir sredstev na temelju solidarnosti in lastne odgovornosti, zelo jasno poudari podporo neformalnih oskrbovalcev, ki jih po OECD imenuje hrbtenico sistemov dolgotrajne oskrbe, deinstitucionalizirano oskrbo v skupnosti in spodbujanje samoupravnih lokalnih skupnosti k zagotavljanju programov in storitev na področju dolgotrajne oskrbe. Tretja usmeritev je namenjena zagotavljanju kakovosti življenja družin. Tudi pri tem poleg državnih usmeritev spodbuja samoupravne lokalne skupnosti k sprejemanju ukrepov, ki bodo izboljšali položaj družin. Navedeni poudarki kažejo, da se dosedanja zgrešena slovenska politika centralizirane dolgotrajne oskrbe in pomoči družini spreminja v ustrezno premestitev teh nalog v lokalno skupnost.

3.5.3 Vključenost v družbo je tretji steber, ki podarja, da je *družbena, socialna, gospodarska in kulturna vključenost pomembna za dostojno in kakovostno življenje vseh generacij, pogoj zanjo pa je dohodkovna varnost posameznika v vseh življenjskih obdobjih* (str. 50). Sledi osem usmeritev: medgeneracijsko sodelovanje in povezovanje (1), uporaba informacijsko-komunikacijskih tehnologij (2), preprečevanje starostne diskriminacije – staromrzništva (3), osebna varnost starejših (4), varstvo in uveljavljanje pravic starejših (5), prostovoljstvo (6), ljubiteljska, kulturna in športna dejavnost (7) ter politično in civilno udejstvovanje (8), pri čemer poudarja konkretno usmeritev *v ustvarjanje razmer za razvoj dialoga* (str. 55).

3.5.4 Oblikovanje okolja za aktivno staranje. Zadnji steber sestavljajo ključne prilagoditve bivalnih razmer in prometne infrastrukture. Dokument ponovno poudarja: *Pomemben del pogojev za kakovostno staranje v domačem okolju je tudi*

učinkovit sistem dolgotrajne oskrbe, ki vključuje tudi neformalne oskrbovalce (str. 56). To je razčlenjeno v 1. usmeritvi, ki ima naslov *Področje oskrbe in podpore v vsakdanjem življenju (neformalni oskrbovalci)*. V alinejah konkretnih usmeritev je posebej poudarjeno *organiziranje izobraževanja in neformalnega usposabljanja za neformalne oskrbovalce* (str. 57). Da je to usposabljanje pomembno in učinkovito za vse generacije, potrjujejo tudi naše 20-letne izkušnje na Inštitutu Antona Trstenjaka z razvijanjem programa za usposabljanje družinskih in drugih neformalnih oskrbovalcev, z njegovim izvajanjem po Sloveniji in v tujini ter z akcijskim raziskovanjem pri tem (Ramovš J. in K., 2018; Ramovš in sod., 2019). Pri tem stebru sledi še pet pomembnih usmeritev: prilagoditev spremembam v potrošnji (2), prilagoditev bivalnih razmer (3) – ta in prejšnja usmeritev govorita tudi o svetovnem programu starosti prijaznih mest in občin. Naslednja usmeritev so prilagoditve v prometu in prometni infrastrukturi (4), sledijo regionalne prilagoditve (5) ter izobraževanje/usposabljanje starejših za samostojno življenje (6). Tudi na področju usposabljanja starejših za samostojno in zdravo življenje ter lepše sožitje z mlajšimi imamo na Inštitutu četrto stoletja dobrih izkušenj: razvili smo in v praksi uvedli vrsto širiteljskih programov v krajevnih in nacionalni mreži za zdravo staranje, ki delajo po principu samoorganizacije in prostovoljstva.

3.6 Vključenost vseh deležnikov in informiranje javnosti. To je predzadnje poglavje *Strategije*, ki obsega samo dobre pol strani (str. 61). Kot metodo za vključenost poudarja reden *dialog med vsemi deležniki*, kot aktivnost za vključevanje deležnikov in informiranje javnosti pa predvideva sistemske vladne ukrepe.

3.7 Priprava akcijskih načrtov in spremljanje uresničevanja Strategije dolgožive družbe. Pripravo akcijskih načrtov nalaga dokument pristojnim ministrstvom. Njihovi akcijski načrti naj bodo med seboj in z drugimi razvojnimi strategijami usklajeni. Spremljanje in redno preverjanje bo potekalo po kazalnih aktivnega staranja. Nosilec tega bo določen. Ta *Strategija* se bo dopolnjevala glede na potrebe.

Slovenska *Strategija dolgožive družbe* ima na koncu dve strani literature, precej virov je citiranih med besedilom v opombah pod črto.

3 ODLIKE STRATEGIJE

Strategija dolgožive družbe je v svoji strukturi logična in sistematična. Izluščili bomo tri njene odlike.

3.1 STVAREN PRIKAZ STANJA

Slovenska *Strategija* navaja stvarne podatke o demografskem stanju, zlasti z vidika gospodarstva, zaposlenosti, o deležu prebivalstva v zaposlitvenih letih, o dolgotrajni oskrbi in razpoložljivih virov zanjo.

Te podatke primerja z drugimi evropskimi državami, pri čemer večinoma ugotavlja, da so demografske razmere v Sloveniji slabše. Zaradi poznejšega vključevanja mladih v zaposlitev in zgodnejšega izstopanja iz nje v pokoj je na primer slovenska srednja generacija bolj obremenjena kakor v drugih evropskih državah. Prištejmo k temu še dejstvo, da smo država z dvema milijonoma prebivalcev, ki se skuša v domači in mednarodni administraciji kosati z desetkrat številnejšimi državami – nadkompenzacijska usmeritev v administracijo zahteva večje stroške za državne službe in hujšo politično bitko državnih resorjev za večji delež proračuna za svoje poslovanje. V takih razmerah nobena vlada ne uspe postaviti jasno na mizo dejstva, da je pogoj za sodobno reševanje dolgotrajne oskrbe in drugih demografskih nalog to, da Slovenija odmeri za njihovo sofinanciranje enak ali večji delež BDP, kakor je evropsko povprečje.

3.2 JASNE EKONOMSKE IN STRUKTURNE NALOGE

Strategija jasno izlušči glavne ekonomske in strukturne naloge za obvladovanje staranja slovenskega prebivalstva. Med njimi so konkretnije zlasti različne usmeritve v zgodnejše vstopanje v zaposlitev in poznejše izstopanje iz nje v upokojitev, v prilagajanje bivalnega in delovnega okolja starajoči se družbi, v pospešeno uvajanje informacijsko-komunikacijske tehnologije, v enoten, oziroma integriran nacionalni sistem dolgotrajne oskrbe. Vsebuje tudi številne druge konkretne usmeritve, npr. *oblikovanje pogojev za zmanjšanje odseljevanja državljanov Slovenije; spodbujanje vračanja izseljenih državljanov Slovenije; zagotavljanje možnosti za integracijo tujcev* (str. 36).

Manj konkretno se skozi ves dokument prepletajo naloge, ki so enako nujne, vendar pa veliko težje izvedljive; takšni sta zlasti današnjim razmeram odgovarjajoče medgeneracijsko sodelovanje in nova solidarnost med generacijami. Ti dve nalogi sta ključni za obvladovanje dolgotrajne oskrbe, vzdržnosti gospodarstva ob staranju zaposlenih in za zdravo staranje – zlasti za psihosocialno zdravo staranje po številu, premoženju in miselnosti dominantne baby boom generacije. Ti dve nalogi je mogoče reševati samo interdisciplinarno in intersektorsko s celotnim sistemom formalne in neformalne vzgoje in izobraževanja, kulture in ostalega ozaveščanja celotnega prebivalstva. Tudi drugod po Evropi in starajočem se razvitem svetu je reševanje teh dveh nalog manj konkretizirano, kakor materialne, gospodarske in organizacijske naloge, zato ni čudno, da tudi slovenska *Strategija* glede njiju ostaja na deklarativni ravni.

Pri ekonomskih in strukturnih nalogah je *Strategija* večinoma konkretna, za njihovo spremljanje predvideva kazalnike aktivnega staranja, prav tako predvideva organ za redno spremljanje njenega uresničevanja.

3.3 DIALOŠKA ODPRTOST

Strategija jasno opredeli vizijo – to je svojo smer in domet. Pri reševanju demografskih nalog se naslanja na družbo in njene sisteme, zlasti ekonomske. To je primeren pristop, saj je značilna odlika politike in uprave v demokratični družbi kakovostno upravljanje z javnimi družbenimi resorji ob spoštovanju osebne svobode posameznika; ta pristop pa ni zadosten.

Neposredno pred opredelitvijo vizije je v dokumentu uvodni okvir o ustvarjalnosti kot bistvenem pogoju aktivnega staranja v dolgoživi družbi. Ustvarjalnost je lastnost človeške osebe in majhnih skupin ljudi v skupnosti, nikakor pa ne struktur, institucij in prebivalstva kot anonimne mase. V družbi pozornost niha v smeri skupnosti ali pa posameznika; ravnotežje med obojim je bilo vedno težko dosegljiva redkost, dogajalo se je tam, kjer so bile ugodne razmere za ustvarjalni razvoj svobodne osebe ter družine in drugih majhnih skupin, ki jih sestavljajo svobodne in ustvarjalne osebe. S tem da se je *Strategija* reševanja nalog ob staranju prebivalstva omejila na družbo, v njej pa predvsem na ekonomske strukture, izraža demokratično usmerjenost, odpoveduje pa se virom za reševanje teh nalog, ki izvirajo iz ustvarjalnosti vsakega človeka, družine in drugih primarnih skupin. To je odločilna (samo)omejitev *Strategije*, o kateri bomo govorili v nadaljevanju z željo, da bi Vlada RS pri akcijskih načrtih in uresničevanju *Strategije* posegla tudi po neizčrpnih virih notranje osebne razvojne motivacije za ustvarjalno reševanje problemov.

Do pravkar omenjenega je *Strategija* odprta, ker veliko poudarja ozaveščanje, dialog, sodelovanje z vsemi deležniki in dopolnjevanje tega razvojnega dokumenta. Pa tudi ko govori izrecno o ekonomskih in drugih strukturah, izraža med vrsticami odprtost za druga področja, ki jim ne posveča pozornosti. Na primer v stavku, da je *uspešno delujoče gospodarstvo pomemben dejavnik pri oblikovanju odgovorov na izzive dolgožive družbe* (str. 27), kaže beseda »pomemben« na odprtost do drugih, lahko prav tako pomembnih dejavnikov za reševanje demografskih nalog. Če bi bila gospodarska razvitost (in gospodarska rast razvitih) edini pogoj za reševanje demografskih nalog ob staranju prebivalstva, tretji svet ob svojem staranju v prihodnje ne bi imel nobene možnosti za razvojno reševanje tega problema. Pa tudi ne razviti svet danes, saj liberalna tržna ekonomija s svojo paradigmo dobička ter z metodami selitve proizvodnje v države s ceneno delovno silo in prekarnostjo doma ne daje rešitve, ampak povečuje demografske probleme. Nekaj strani naprej (str. 31) *Strategija* nakuže alternativne rešitve v »sodelovalnem gospodarstvu«; uspešni modeli tega se kažejo v socialnih podjetjih, podjetjih občestvene ekonomije, združništvu, »delitveni ekonomiji« ipd.

4 (SAMO)OMEJITEV STRATEGIJE

Krivično bi bilo govoriti o napakah slovenske *Strategije dolgožive družbe*; to o čemer govori in kakor govori, je kakovostno – tri take vidike smo izpostavili zgoraj. Njena šibka stran je (samo)omejitev na ekonomske dejavnike in njihove strukturne sisteme. Te spremembe so za razvoj slovenske države, družbe in naroda ob staranju prebivalstva v 21. stoletju nujne, ne pa zadostne. Če bo Vlada sprejeto *Strategijo* uresničevala v praksi, pa kljub temu ne bo sprožila uspešnega reševanja demografskih nalog v slovenski državi in družbi, vzrok za neuspeh ne bo tisto, kar v dokumentu piše, ampak, kar izpušča.

Staranje prebivalstva od začetka tega stoletja povzroča družbene »spremembe, ki so po teži in obsegu brez primere« (Svet EU, 2005). *Strategija* s podatki kaže te epohalne spremembe, ki se bodo stopnjevala skozi celotno življenje sedanje mlade generacije. Odločilen pa je korak do celovitega pogleda na demografske spremembe. Staranje prebivalstva je eden najbolj celostnih družbenih problemov v dosednji evropski zgodovini, *po teži in obsegu* je morda primerljiv s selitvijo narodov ob koncu grško-rimskega časa v naši kulturi. Demografski izziv sestavlja vrsta delnih problemov, katerih reševanje so delne naloge posameznih resorjev: finančna vzdržnost pokojninskega sistema je finančna naloga, kadrovska vzdržnost pri zaposlovanju je naloga resorjev za izobraževanje in delo, organizacija zdravstva je naloga zdravstvenega resorja itd. To in vrsta drugega so prednostne demografske naloge posameznih resorjev, vendar pa razvojna rešitev za Slovenijo in Evropo ob staranju prebivalstva ni seštevek teh delnih resorskih nalog, ampak sinergična interakcija med njimi kot politično-upravno celoto ter med to celoto, civilno družbo in vsemi drugimi viri v narodu. Ustvarjalne rešitve ministrstev za zdravstvo, socialno varstvo, delo in zaposlovanje ter drugih resorjev (zlasti za okolje in infrastrukturo, za vzgojo in izobraževanje ter za kulturo in informiranje) so nujne, uspejo pa lahko samo v sinergičnem sodelovanju celotne vlade, skupaj s parlamentom, v tem mandatu in za njim v kontinuiranem nadaljevanju naslednjih vlad in parlamentov, ki bodo – ne glede na politično usmeritev, vladno ali opozicijsko vlogo – prednostno povezovali in menedžirali sile slovenske države in civilne družbe v razvoj ob vse večjem deležu starih ljudi.

Strategija dolgožive družbe je šibka v nujno potrebni usmeritvi v to povezovanje in prebujanje motivacije v ljudeh, izpusti pa tudi kak pomemben vidik na ekonomsko strukturnem področju. Izpostavili bomo dve njeni (samo)omejitvi: prva je konkretna na ekonomsko strukturnem področju, druga globalno antropološka.

4.1 MOLK O JAVNEM SOFINANCIRANJU DOLGOTRAJNE OSKRBE

Ob javni razpravi o *Predlogu zakona o dolgotrajni oskrbi* leta 2017 je bil izpostavljen podatek, da evropske države namenjajo za dolgotrajno oskrbo 1,3 % BDP, Slovenija pa 0,9 % (Bizjak, 2017). Aktualen podatek iz *Poročila evropske*

komisije je, da EU namenja za sofinanciranje dolgotrajne oskrbe povprečno 471 EU na prebivalca, Slovenija pa 201 EUR (Ferlič Žgajnar, 2019).

Ta ekonomsko strukturni podatek je za vzpostavitev sodobnega sistema in zakona o dolgotrajni oskrbi odločilen. Razdelitev nacionalnega proračuna za nujne in prednostne naloge je osnovna naloga vlade in parlamenta. Ob podatkih o javnem sofinanciranju dolgotrajne oskrbe državljanov Slovenije je nujno upoštevati tudi bistveno okoliščino, da so druge evropske države uzakonile sodoben sistem dolgotrajne oskrbe že pred četrto stoletja in ga ob stopnjevanih potrebah konstantno razvijajo, Slovenijo pa ta naloga še čaka, zato mora za dohitevanje zamude nameniti tej nalogi večji delež BDP kakor druge evropske države. To mora narediti tudi zato, ker imamo nadpovprečen delež starega prebivalstva.

V *Strategiji dolgožive družbe* z ekonomskim fokusom ti podatki in usmeritve ne bi smeli manjkati. Z ekonomsko-strukturnega vidika je delež BDP za dolgotrajno oskrbo, primerjava tega deleža z evropskimi sosedi ter delež javnih sredstev pri sofinanciranju dolgotrajne oskrbe nujno potrebno izhodišče za politični in civilni razvoj v smeri učinkovitega reševanja dolgotrajne oskrbe kot prve med demografskimi nalogami.

Enako bi bilo treba v *Strategiji* navesti tudi za druge demografske naloge ekonomska merila in učinkovite usmeritve na osnovi dobrih praks po Evropi. Vanjo bi sodile zlasti konkretnejše usmeritve glede reševanja konkurenčne vzdržnosti gospodarstva ob staranju zaposlenih. Vsekakor pa je brez jasnih podatkov in vladne usmeritve v evropsko primerljivo javno sofinanciranje dolgotrajne oskrbe vsako razpravljanje o tem zakonu poskus, da bi se zgodil čudežni vihar v obstoječem kozarcu kalne vode.

4.2 IZPUŠČANJE ANTROPOLOŠKIH VIROV PRI REŠEVANJU KRIZNIH NALOG

Vsebinska *Strategije* jasno kaže, da se pri navajanju domačih podatkov, njihovi primerjavi z EU ter pri naboru usmeritev omejuje na ekonomsko-materialne in strukturne dejavnike pri reševanju nalog ob staranju prebivalstva. Antropološke vire izpušča, z njimi pa odločilno človeško notranjo ali privlačno motivacijo.

Zgodovinske in današnje izkušnje kažejo, da je pri reševanju hujših kriz v skupnosti notranja privlačna motivacija ljudi odločilna. Ob turških vpadih ali kugi pred stoletji, v zmedeni navzkrižni vojni morije in revščine sredi 20. stoletja, ob poplavalah ali žledu v zadnjih letih so krizo reševale predvsem notranje človeške sile samopomoči in solidarnosti posameznih ljudi, družin, soseske, gasilcev in nikakor ne samo ekonomsko-strukturni dejavniki države. Če strategija reševanja krizne naloge v državi ne vključuje temeljnih antropoloških virov – to je psihosocialnih imunskih vzgibov enako kakor ekonomsko-strukturne dejavnike državne uprave in politike, ne more uresničiti zadanih ciljev. Samo socialne imunske sile

v človeku² namreč sprožajo in poganjajo reševanje hujših nalog v skupnosti. Staranje prebivalstva pa ni malenkostna politična naloga, ampak – po besedah navedenega dokumenta EU o odzivu na demografske spremembe – največji in najtežji problem.

Vlogo antropoloških virov za reševanje velikih kriznih nalog nam pojasnijo spoznanja o potisni in privlačni človeški motivaciji. Potisna nas sili v delovanje z zunanjo močjo, privlačna pa deluje iz zavešne, notranje osebne potrebe ali smiselne odločitve; eden najbolj znanih psihoterapevtov 20. št., Viktor Frankl, ki je sam preživel nacistično koncentracijsko taborišče, je to notranjo motivacijsko silo imenoval *kljuovalna moč duha*. Potisna motivacija deluje, dokler je človek izpostavljen njeni sili, privlačna pa išče ustvarjalne poti, dokler ni naloga opravljena. Predpisi, zakoni in strukture so za današnjega človeka tipična zunanja – potisna motivacija, kakor so bile v tradicionalni družbi norme. Privlačna motivacija za današnjega človeka je njegov uvid, da je določena naloga smiselna in vredna njegovega angažmaja, ter njegova zavestna akcija, s katero smiselne naloge odgovorno uresniči.

Odločilna slepa ulica tržne družbe je to, da motivira ljudi za solidarno sožitje in sodelovanje v skupnosti predvsem s potisno motivacijo. O privlačni motivaciji govori, vendar pa je v praksi ne razvija, ne krepi in ne računa z njo. Tradicionalna družba je solidarno sožitje »zapovedovala« z normami, običaji in skupnim verovanjem celotne skupnosti. Večina je na tedanji razvojni ravni zadovoljivo uresničevala solidarno sožitje po zakonitostih skupnostne psihologije, nekaj jih je zelo odstopalo v negativno (te so včasih grozovito sankcionirali), nekaj pa jih je temeljno človeško vrednoto empatičnega odnosa uresničevalo iz moči notranje motivacije osebne uvida in zavestne odločitve za to (te so po njihovi smrti slavili kot svetnike). V današnji tržni družbi prevladuje potisna motivacija dobička, moči in ugleda v družbi, solidarno sožitje v skupnosti pa predpisujejo pravni in drugi formalni predpisi ter sankcionira razvejana administracija. Velik del sposobnih pravnikov poklicno išče luknje v tem nepreglednem sistemu in pomaga bogatim, da se izognejo plačevanju davkov in prispevkov za solidarno življenje v skupnosti. Zadnji dve stoletji je veljala paradigma, da za razvoj solidarnega sožitja v skupnosti zadostujejo znanje in informacije. Šola je uporabljala tradicionalne vzgojne metode, nato pa v nemoči, da bi oblikovala kakovostne osebnosti, čedalje bolj zavestno zavzemala stališče, da je njeno poslanstvo samo izobraževanje in ne vzgoja – v Sloveniji je v devetdesetih letih naredila ta korak vlada s svojim šolskim ministrstvom in njegovo belo knjigo.

Ob staranju družbe je torej odločilno vprašanje, kako krepiti sodobno motivacijo za solidarnost. Staranje prebivalstva postavlja glede tega državni menedžment pred izziv, ki je težji, kakor so ga imele vlade po rušilnem razdejanju svetovne

² Socialni imunski sistem samopomoči in solidarnosti raziskujem že več kakor četrto stoletje (Ramovš, 1992) ter spoznanja vgrajujem v socialno delo (Ramovš, 1995) in v gerontologijo (Ramovš, 2003; 2020).

vojne. Tedaj je v ljudeh prekipovalo veselje nad koncem vojnega uničevanja, poganjala jih je neizmerna notranja motivacija za žrtvovanje pri graditvi novega. Danes prevladuje ob nalogah staranja prebivalstva resignacija nad nesmiselnostjo birokratskega vodenja evropskih in domačih »projektov« s kratkotrajnim domotom, z nizkim stvarnim učinkom in z vgrajenim virusom varanja birokratskega spremljanja rezultatov. Dodaten demotivacijski dejavnik je staromrzništvo v družbi. Tudi stvarno je za starost bolj značilno pešanje, kakor prekipavanje človeške moči.

Edini stvaren izhod iz te krizne situacije je notranja privlačna motivacija solidarnosti, ki je lastna posamezniku, družini, drugim skupinam in skupnostim. Ta motivacija se prebuja ob težavi drugega in krepi v akciji, ko mu pomagamo reševati njegovo stisko, ob tem pa se sami človeško razvijamo. Solidarnost se razvija in krepi samo v praksi zdrave pomoči drugemu in ob hvaležnem prejetju pomoči od drugega v lastni potrebi. Ob staranju prebivalstva bo nadpovprečno veliko potreb po pomoči, zato je 21. stoletje za našo in vse druge kulture priložnost, da razvoj medčloveškega sožitja, sodelovanje in psihosocialno zdravje dohitijo materialno blaginjo in telesno zdravje, ki ju je človeštvo doseglo v 20. stoletju.

Evropske države, ki so začele reševati demografsko problematiko pred četrto stoletja, imajo že vrsto dobrih izkušenj pri razvijanju in krepitvi sodobne, post-tradicionalne samopomoči in solidarnosti.

- Nemci so npr. leta 2008 pri dopolnitvi svojega zakona o dolgotrajni oskrbi namenili delček tega velikega zavarovalniškega sklada za mesečno nagrado (240 EUR) prostovoljcem, ki v tekočem mesecu naredijo 40 ur v organiziranem programu dolgotrajne oskrbe; za organizirano oskrbovalno delo jih seveda prej usposobijo. Na ta način nadomeščajo tradicionalno sosedsko pomoč pri oskrbi onemoglih in bolnih ljudi v soseski s sodobnim prostovoljstvom.
- Naš množičen civilni primer, kako se uspešno razvija in deluje notranja, zavestna, svobodna in navdušujoča motivacija za solidarno pomoč v skupnosti, so zlasti gasilci. Ti so ob požarih, povodnjih, nesrečah ali pri organiziranju krajevnih veselic učinkovitejši, kakor javne službe, pri vzgoji svojega naraščaja za solidarno pomoč v skupnosti pa uspešnejši od šol.
- Ob zamiranju javne socialne iz socializma (sedanja kriza centrov za socialno delo in domov za stare ljudi) so primer razvoja bazične solidarnosti na privlačni osebni motivaciji krajevne in pokrajinske karitas s svojo kapilarno pomočjo ljudem v stiskah.
- Ob nemoči zdravstva in socialne na področju zasvojenosti in omam delujejo na osnovi notranjih imunskih vzgibov samopomoči in solidarnosti anonimni alkoholiki in terapevtske komune.

- Poleti delujejo na notranji privlačni motivaciji po večini slovenskih krajev oratoriji. To množično akcijo vzgojnih počitnic prostovoljsko organizira in vodi nekaj tisoč mladincev za deset tisoče šolskih otrok.

Ob staranju prebivalstva je treba vključiti vse vire države in trga, javnih služb in strok, prav tako pa notranje človeške vire socialnih imunskih vzgibov ali kljubovalne moči človeškega duha v posamezniku, družini in drugih skupinah ter po aktivno delujočih krajevnih in drugih skupnostih. Te bodo omogočile kvalitativni premik v reševanju. Javni in tržni, službeni in strokovni organizacijski viri, ki se jim posveča slovenska *Strategija dolgožive družbe*, so nujni okvir za razcvet notranjih človeških virov »kljubovalne moči duha« v ljudeh ter za njihovo komplementarno vključitev v sinergično celoto skupnostne akcije za kakovostno življenje in sožitje ob staranju prebivalstva, vendar pa so sami nemočni pred veliko nalogo razvoja slovenske države in družbe v desetletjih staranja prebivalstva – kakor bi bila velika industrijska lokomotiva nemočna pred vlakom na tirih z digitalno vodenim prometom.

5 SKLEP

V času staranja prebivalstva in uporabe informacijsko-komunikacijske tehnologije so demografske naloge preizkusni izpit in učno polje za nov razvojni korak človeške solidarnosti. To je pogoj za ohranitev in razvoj humane človeške družbe. Naša današnja razvojna svoboda raste iz razvojnih korakov humanosti naših prednikov, staranje prebivalstva je naša naloga za nov razvojni korak v solidarnosti. Socialni kapital tradicionalne motivacije za solidarnost se izčrpava. S tem je treba računati pri vseh štirih demografskih nalogah, ki smo jih navedli v uvodu: pri organiziranju humane, finančno in kadrovske vzdržne dolgotrajne oskrbe, pri menedžmentu za uspešno gospodarstvo ob staranju zaposlenih, pri odgovornosti za telesno, duševno in socialno zdravo staranje tretje generacije ter pri vzgoji in izobraževanju za *novo solidarnost med generacijami*.

Ideje in poskusi glede razvoja v danih razmerah nihajo na družbeni ravni med formalno prisilo (predpisi, sistem) in prepuščanjem svobodne odgovornosti vsakemu posamezniku. Na osebni ravni nihajo med poudarjanjem človekove spontanosti in bohotenjem (*razvajajte se!*) z ene strani ter med zavestnim odločanjem na osnovi orientacije po smislu ter vztrajno vadbo solidarnostnih navad na drugi strani. Pri reševanju demografskih in drugih velikih problemov to niso alternative, ampak komplementarna sinergična celota virov. Sodobna po-tradicionalna solidarnost se razvija svobodno in odgovorno, spontano in v moči utirjenih dobrih navad, na bazični civilni ravni posameznikov, družin, drugih skupin in skupnosti ter organiziranih državnih in lokalnih sistemov, ki dajejo razvoju solidarnosti ugodne vzgojne, izobraževalne, delovne, infrastrukturne, finančne, oskrbovalne in druge razmere.

Razvoja strategija mora usmerjati v to integrirano sintezo. Če v tem zataji, je nevarnost, da ostane na papirju. Neuresničene razvojne strategije niso bile izdelane »s figo v žepu«, ampak z dobrim namenom; nevarnost »pobožnih želja« so poznali že naši tradicionalni predniki – v srednjem veku so to nevarnost strnili v rek, da *je pot v pekel tlakovana z dobrimi nameni*. Sodobna birokracija sama ni zmožna problemov reševati, ker vzpostavlja sisteme, da »odkljuka« svojo nalogo na papirju z množico dokazov, da je vse naredila po predpisih. Nalog v času demografske krize se ne da »odkljukati«. Nacionalna strategija odziva nanje mora biti okvir za ustvarjalno sintezo vseh virov in ne le ena od novih nalog državne administracije.

Prednost slovenske *Strategije dolgožive družbe* je njen ekonomsko strukturni okvir in odprtost za dopolnjevanje in sodelovanje pri njenem uresničevanju v praksi. Omejila pa se je na ekonomsko in upravno področje. Povsem je obšla notranje človeške vire privlačne motivacije – ključovalno in povezovalno moč duha, ki je v vseh ljudeh. Brez nje vlada, državna uprava in ekonomija ne bodo mogle oblikovati in voditi humane, finančno in kadrovske vzdržne dolgotrajne oskrbe današnjih štirih in jutrišnjih desetih odstotkov slovenskega prebivalstva. Ne zdravega in dostojanstvenega staranja danes dvajsetih, jutri pa tridesetih odstotkov slovenskega prebivalstva. Ne konkurenčnega gospodarstva ob današnjih dveh tretjinah in jutrišnji slabi polovici slovenskega prebivalstva v starosti med 20 in 65 let. In ne oblikovati povezovalnega šolstva in medijev za vzgojo obeh milijonov slovenskih prebivalcev v *novi solidarnosti med generacijami* in med ljudmi v družini, službi in družbi.

Iz naše analize slovenske *Strategije dolgožive družbe* lahko izluščimo tri sklepna spoznanja – njeno dopolnjevanje in uresničevanje v praksi potrebuje usmeritve:

1. od parcialne ekonomsko-strukturne *Strategije* k celotni antropološki razvojni usmeritvi slovenske države in družbe pri reševanju demografskih sprememb;
2. od formalno sprejete *Strategije* kot opravljenega dogodka po rokovniku vlade k dolgoživemu prednostnemu dogajanju v celotni politiki, upravi, strokah, medijih, izobraževanju in v vsej slovenski javnosti;
3. od zapisanih političnih »usmeritev« k razvojnim pilotnim projektom, od njih pa naprej v preizkušeno prakso dolgotrajnih državnih in družbenih programov.

LITERATURA

- Accetto Bojan (2006). *Med zdravniki in bolniki. 40-let od ustanovitve Inštituta za gerontologijo in geriatrijo*. Ljubljana: Inštitut Antona Trstenjaka za gerontologijo in medgeneracijsko sožitje.
- Bizjak Jaka (2017). Predlog zakona o dolgotrajni oskrbi. V: *Kakovostna starost*, letnik 20, št. 4, str. 20–29.
- Ferlič Žgajnar Brigite (2019). Kako zdrava je Slovenija. Poročilo evropske komisije. V: *Delo*, 7. decembra 2019.
- Izjava o Zakonu o dolgotrajni oskrbi (2010). V: *Kakovostna starost*, letnik 13, št. 3, str. 3–4.

- Izjava ob sprejemanju sistema za dolgotrajno oskrbo v Sloveniji (2017). V: *Kakovostna starost*, letnik 20, št. 4, str. 3–4.
- Lukič Luka (2019). *Vito Flaker: lika džankija in japija sta zelo komplementarna*. Intervju z Vitom Flakerjem s Fakultete za socialno delo Univerze v Ljubljani, 11. november 2019. V: <https://www.rtvsl.si/univerza100/vito-flaker-lika-dzankija-in-japija-sta-zelo-komplementarna/504564> (pridobljeno 16.11.2019).
- Madridska konferenca (2002). *Political Declaration »Madrid 2002*; <http://www.un.org/ageing/coverage/declaration.pdf>.
- Predlog zakona (2017). *Zakon o dolgotrajni oskrbi in obveznem zavarovanju za dolgotrajno oskrbo*. V: https://www.irssv.si/upload2/20102017_o_Z_o_dolg_oskrbi_JR.pdf.
- Ramovš Jože (1992). Socialni imunski sistem. V: *Avtopoeza: procesi samoorganiziranja in samopomoči*. *Socialno delo* XXXI, št. 1-2, str. 130–143.
- Ramovš Jože (1995). *Slovenska sociala med včeraj in jutri*. *Druga predelana in dopolnjena izdaja*. Ljubljana: Inštitut Antona Trstenjaka.
- Ramovš Jože (2003). *Kakovostna starost*. *Socialna gerontologija in gerontagogika*. Ljubljana: Inštitut Antona Trstenjaka in SAZU.
- Ramovš Jože (2017). *Menedžment sodelovanja ob staranju zaposlenih*. *Priročnik na tečaju za vodje podjetja*. Ljubljana: Inštitut Antona Trstenjaka za gerontologijo in medgeneracijsko sožitje.
- Ramovš Jože (2019). *Aktivno staranje in uspešno sodelovanje po 50. letu starosti*. *Priročnik na tečaju za starejše zaposlene*. Ljubljana: Inštitut Antona Trstenjaka za gerontologijo in medgeneracijsko sožitje.
- Ramovš Jože (2020). *Integrirana dolgotrajna oskrba* (v tisku).
- Ramovš Jože in Ramovš Ksenija (2018). *Družinska oskrba starejšega svojca*. *Priročnik na tečaju za družinske oskrbovalce*. 5. izdaja, Ljubljana: Inštitut Antona Trstenjaka za gerontologijo in medgeneracijsko sožitje.
- Ramovš Jože, Ramovš Ana in Svetlešek Ajda (2019). *Informal Carers Training: In-group Social Learning as an Effective Method for Quality Care Empowerment*. V: *Frontiers in Sociology*, 4:63. doi: 10.3389/fsoc.2019.00063 https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fsoc.2019.00063/full?utm_source=Email_to_authors&utm_medium=Email&utm_content=T1_11.5e1_author&utm_campaign=Email_publication&field=&journalName=Frontiers_in_Sociology&id=440893.
- RS (2007). *Strategija varstva starejših do leta 2010 – solidarnost, sožitje in kakovostno staranje prebivalstva*. Ljubljana: Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve.
- Svet EU (2005). *Zelena knjiga »Odziv na demografske spremembe: nova solidarnost med generacijami*. Bruselj.
- Vlada RS, MDDSZ in Urad RS za makroekonomske analize in razvoj, ured. Bednaš Marijana in Kajzer Alenka (2017). *Strategija dolgožive družbe*. [Http://www.umar.gov.si/fileadmin/user_upload/publikacije/kratke_analize/Strategija_dolgozive_druzbe/Strategija_dolgozive_druzbe.pdf](http://www.umar.gov.si/fileadmin/user_upload/publikacije/kratke_analize/Strategija_dolgozive_druzbe/Strategija_dolgozive_druzbe.pdf).
- UMAR (2016). *Demografske spremembe ter njihove ekonomske in socialne posledice*. Urednici: dr. Alenka Kajzer in Lejla Fajić. [Http://www.umar.gov.si/fileadmin/user_upload/publikacije/kratke_analize/Demografske_spremembe_UMAR.pdf](http://www.umar.gov.si/fileadmin/user_upload/publikacije/kratke_analize/Demografske_spremembe_UMAR.pdf).
- WHO. *Basic Documents*. Geneva: WHO; 2005.
- SAZU (2018). *Od staranja k dolgoživosti*. *Posvet, 6. junija 2018*. V: <http://www.sazu.si/events/5ad47364995bd38e006dd923> (pridobljeno 25.11.2019).

Naslov avtorja:

Jože Ramovš, Inštitut Antona Trstenjaka za gerontologijo in medgeneracijsko sožitje, Resljeva 11, 1000 Ljubljana; joze@inst-antonatrstenjaka.si